

УДК 008(477):7.04

Андрій Левченко

КОЗАЦЬКИЙ ЧИННИК У РОЗВИТКУ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЗАСАД УКРАЇНСЬКОГО БУТТЯ XVI–XVIII СТ.

Обґрунтовано, що організаційна еволюція українського козацтва не в останню чергу була детермінована культурно-історичними факторами, які свідчать про належність козаків до української спільноти. Це – стан суспільної свідомості, поширена в суспільстві система цінностей, духовні й релігійні пріоритети, психологічні стереотипи. Відзначається, що у свою чергу як соціальна й організована сила українське козацтво накладало суттєвий відбиток на зміст і спрямованість національного життя України. Найвищий пік розвитку всіх виявів українського життя припав на середину XVII ст., коли козацтво перебрало на себе функцію державотворчості. Консолідуючою в середовищі козацтва була християнська ідея та захист православ'я. На середину XVII ст. система вироблених Військом Запорозьким цінностей почала визначати національні орієнтири українців, що можна розцінювати як крок у формуванні політичної нації в Україні.

Ключові слова: козацтво, національна ідентичність, державність, Військо Запорозьке.

Проблеми становлення і розвитку державотворчих процесів в Україні є однією з найактуальніших тем сучасної гуманітарної науки. Її успішне дослідження можливе за використання переваг міждисциплінарного підходу, а також поєднання і теоретичного синтезу знань, що виробляються історією, філософією, культурологією та соціологією. Значну увагу дослідників привертають також питання, що стосуються ролі різних соціальних сил, спільнот і організацій у процесі державотворення, визначення міри і способів їх впливу на процеси консолідації та інтеграції українського етносу, мобілізації національних сил з метою зміцнення власної держави. Зокрема, важливим об'єктом наукового вивчення стають організації українського козацтва, як чинник розвитку етнокультурних засад українського буття XVI–XVIII ст.

Метою статті є розгляд українського козацтва як окремої соціальної, військової, політичної формації, завдяки якій значною мірою відбувся розвиток українського етносу, утверджувалися національні інтереси і цінності. Головними ідентифікаційними чинниками, що визначали існування та функціонування козацьких організацій, від окремих ватаг на кордоні зі Сходом до чітких, структурованих військових організацій (полків, сотень, куренів), були етнонаціональний та релігійно-конфесійний.

Джерелознавчою базою статті виступають історичні документи й писемні джерела XVI–XVIII ст., в яких зафіксоване знання про українське козацтво, що свідчать про етапи становлення козацтва як соціальної, військової та політичної сили. Це, зокрема, “Акты, относящиеся к истории Западной России” [1], “Архив Юго-Западной Руси” [2].

Вагомими є дослідження характеру українського державотворення доби Богдана Хмельницького, що здійснювали І. Крип'якевич [7], Ю. Мицик [9], В. Степанков і В. Смолій [13]. Особливе місце серед досліджень з історії українського державності часів Б. Хмельницького посідають праці І. Крип'якевича [7]. Епоха великого українського гетьмана характеризується ним як початок організації козацької держави. Натомість у працях М. Грушевського [4], Д. Яворницького [18] досить добре висвітлені фактографічна політична та

військова історія козацтва, історія зв'язків козацтва з православною церквою, з іншими християнськими козацькими спільнотами, міжнародні відносини та дипломатія козацтва.

Історичні витoki лицарства-козацтва, його традиційна культура, військове мистецтво, роль у етно- і державотворенні в українознавчому вимірі аналізуються Ю. Фігурним [16]. Проблеми зв'язку українського козацтва і церкви, місця релігійних, політичних, соціальних і культурних ідей у світогляді українського козацтва вивчає С. Плохій [11].

Козацькі організації як національний феномен розвивалися в координатах українського буття і способи їх функціонування були великою мірою детерміновані різними культурно-історичними факторами, що свідчать про належність козаків до української спільноти. Розвиток і еволюція українського козацтва залежали також від стану суспільної свідомості, поширеної в суспільстві системи цінностей, духовних пріоритетів, різного роду психологічних стереотипів. У свою чергу, як соціальна й організована сила? українське козацтво накладало суттєвий відбиток на зміст і спрямованість процесів, що відбувалися в національному й культурному житті України.

Проблеми збереження національної ідентичності, захисту православ'я, розвитку духовних основ української культури, які поставали впродовж XVI–XVII ст., особливо в час культурно-національного відродження і в період найвищого розвитку української культури – добу українського бароко, органічним чином були пов'язані з діяльністю національно зорієнтованих сил, серед яких належне місце належало козацтву.

Підписання у 1596 році Берестейської унії, різке посилення латино-польського впливу, необхідність захисту й підтримки православної віри й православної церкви стали факторами, що визначали активність українських сил, і сприяли зрештою консолідації українського етносу. А одним із важливих наслідків культурно-національного відродження XVI–XVII ст. виявилось тісне злиття в свідомості українського суспільства ідеї християнської з ідеєю національною, що прискорило темпи становлення національної самосвідомості українців, формування самобутньої української культури.

XVI–XVII ст. – це час підйому різних сфер культурно-національного життя, активізації діяльності організацій української інтелігенції та українських братств, розвитку освіти й книговидавництва. Орієнтуючись переважно на візантійську та давньоруську культурну традицію, і, спираючись на духовні основи національного життя, руські інтелектуали та книжники поширювали ренесансно-гуманістичні та реформаційні ідеї в суспільстві. Розвиток української духовної культури XVI–XVII ст. своїм наслідком мав утвердження цінності індивіда, духовно активної, незалежної, сильної особистості. В людині виділялись такі риси, які виокремлювали її від інших, загалом – талант, здібності, моральні чесноти, військова доблесть, індивідуальна активність. Однак про абсолютизацію окремого індивіда і протиставлення його соціальному цілому не йдеться. В. Литвинов справедливо зазначає, що є всі підстави вживати термін “громадянський гуманізм” стосовно того відрізка часу в розвитку української думки, коли в ній відбувалися подібні до італійського гуманізму процеси [8, с. 327]. В українській культурі XVI–XVII ст. формувався ідеал гармонійної людини, яка не лише спрямовує свої зусилля на задоволення власних потреб, але й діє для спільних цілей і на загальне благо.

Надзвичайно важливим для української спільноти постають кроки, що свідчать про становлення національної свідомості. До реалізації нагальних завдань, що характеризували життя українського етносу в XVI–XVII ст., долучилося і українське козацтво, яке прагнуло реалізувати політичні й державницькі ідеали українського народу. Однак на початку XVII ст.,

незважаючи на зростання рівня національної свідомості, ідея створення незалежної держави ще не опанувала українським громадянством. Головною причиною цього була відсутність державотворчої традиції в українській історії, довготривала перервність процесу національного державотворення на етнічно українських землях, домінування в українському менталітеті соціальних та релігійних стереотипів.

Найвищий пік розвитку всіх виявів українського життя припав на час національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького. Поряд з революційними змінами в політичній, соціальній та економічній сферах, вона вирішальним чином вплинула на духовність українського етносу, стала причиною суттєвих зрушень у всіх формовиявленнях суспільної свідомості, здійснила вплив на формування ціннісних орієнтирів українського суспільства. Крім того події 1648–1654 років спричинили зміну стереотипу щодо сприйняття українців та України в ментальності інших народів. Загалом національно-визвольна війна стала поштовхом до утвердження в українському житті цінностей, які в перспективі стали б засадничими для громадянського суспільства. Акумулювавши весь попередній досвід національно-визвольних рухів, революція 1648–1654 років докорінно переорієнтувала погляди й устремління як гетьмана Богдана Хмельницького, так і частини наближеної до нього старшини й української шляхти. В їх свідомості ідея козацького автономізму поступалася спрямуванню на досягнення незалежності української держави та воз'єднання в її кордонах усіх українських земель. Однак для розвитку національної державної ідеї від автономії до незалежної України мав відбутися складний процес переосмислення цілей боротьби, подолання існуючих стереотипів розвитку українського менталітету. Та й сама ідея незалежної держави залежала від стану політичної та правової культури українського соціуму.

На середину XVII ст. козацтво перебрало на себе функцію національної державотворчості. Водночас соціальні ідеали козацтва – усвідомлення своєї особистості, власної людської гідності, демократичних принципів рівноправ'я і соціальної справедливості – поширилися в свідомості всього українського народу. Вони окреслили контури формування в майбутньому громадянського суспільства в Україні.

Під впливом козацтва відбувалося становлення на українських теренах нових моделей світосприйняття і нової політичної культури. Завдяки козацтву відбувалася консолідація українського народу навколо національної ідеї, яка на середину XVII ст. ототожнювалась з ідеєю державності. Ця ідея домінувала в політичних планах гетьмана Б. Хмельницького з 1648–1649 років. Відповідно в тогочасній політичній свідомості трансформуються такі імперативи, як національна самоідентифікація, уявлення про владу й авторитет та їх закріплення в правових нормах, "народний ідеал" громадського, демократичного, рівноправного ладу [6, с. 194].

Про суттєві зміни в правосвідомості того часу свідчить і певна трансформація понять "справедливості", "моральності", "добра і зла", зміна суспільних уявлень про право власності на землю, право успадкування, право на працю тощо. Правосвідомість цього часу пов'язувалась, передусім, з питаннями про право володіння землею, справедливим вирішенням земельного питання. Одночасно посилювалася тенденція до усвідомлення українським селянством особистих свобод, проявом чого стало масове показачення населення, вимоги знищення великого панського землеволодіння. Гетьман виступав за "соціальну рівновагу в громадянстві", "обмеження надто широких прагнень окремих станів" [7, с. 238]. Саме зважена соціальна політика гетьманського уряду, врахування соціальних ідеалів козацтва та формування на Запорозжі "зародків національної

державності” зумовили усталення на середину XVII ст. повноцінного державного організму з демократичними рисами національного устрою.

Особливої ваги в середовищі козацтва і в національно-визвольному русі набуває християнська ідея. Зокрема, повстання 1648 року можна розглядати як “боротьбу за віру”, коли релігійні вимоги поступалися лише вимогам боротьби за козацькі вольності [11, с. 114]. Як підкреслює відомий дослідник української історії Ф. Сисин, на першому етапі війни утворився своєрідний альянс релігії та нації [12]. Православ'я було виразом самобутнього духовного розвитку українського народу. Через призму релігії переломлювався комплекс соціальних та політичних ідеалів тогочасного українського суспільства. У XVII ст. нова православна ієрархія, висвячена під захистом козаків Петра Конашевича-Сагайдачного та київське духовенство, тісно пов'язане із Запоріжжям, по суті, здійснювали обґрунтування та легітимацію нової ролі козацтва в українському суспільстві. Однак з часом православ'я стало атрибутом великодержавної імперської політики і втратило роль провідника національної свідомості.

Зміцнення ролі козацтва в українському суспільстві робило необхідним улегітимнення його репрезентаційних функцій. Це знайшло відображення в історичній свідомості. Саме історична свідомість акумулює домінуючі на певному відрізку часу уявлення про навколишній світ і суспільство, виступає “структуруючим елементом культури” [3, с. 3–6], обумовлюючи просторово-часову орієнтацію суспільства. Про інтерес до власної історії свідчить поява козацьких літописів, в яких українське минуле використовується для осмислення сучасних козацьким літописцям проблем. До минулого звертається й гетьман Б. Хмельницький при обґрунтуванні територіальних претензій України на свої етнічні землі під час дипломатичних переговорів, при укладенні міждержавних договорів тощо. Сучасники Б. Хмельницького осмислювали історію в контексті духовного життя суспільства.

Розвиток історичної свідомості в перші десятиліття XVII ст. співпадав із зміцненням в українській спільноті духу національного патріотизму, що відбувалося, в першу чергу, через вкорінення в ній “духу козацтва” і “культу пам'яті”. Апофеозом цього стали блискучі перемоги козацької армії [10, с. 106–124]. Патріотична спрямованість притаманна й козацьким літописам, в яких через звернення до історичної пам'яті утверджувалася ідея “тягlosti руської історії”, обстоювалася ідея єдності української землі, обґрунтовувалось право на автономне і незалежне існування української держави.

Певні зміни в осмисленні ролі козацтва в українському житті, формуванні образу козацтва в українській свідомості відбуваються в другій половині XVII – першій третині XVIII ст. під впливом тенденцій, притаманних бароковому мисленню. В добу бароко людський світ, організований згідно з вищими законами розуму й гармонії, змінюється динамічним, контрастним, неспокійним, а основною темою барокового дискурсу стає тема світових “марностей”, метушливості світу, нестійкості й плинності усього земного. Втіленням єдності антитетичних начал буття – доброго і злого, високого і низького – постає людина. Трагічність, суперечливість барокового сприйняття, реальність земних бажань і боротьба з пристрастями формували типовий для цього часу бароковий характер – суперечливий, загадковий і дивакуватий. Наприклад, відомий козацький ватажок – І. Сірко в бароковій літературі зображений багатієм, володарем численних багатств і одночасно аскетом, фанатичним подвижником ідеї людської солідарності й духовного братства. Могутнього громадського діяча й видатного полководця в анонімному “Короткому описі Сіркових діянь” названо “хробаком божим”, а очолювана ним Січ, порівнюється з монастирем або церквою. Сірко – воїн, захисник своєї Вітчизни, але над усі блага життя він ставить смирення, самовіддане служіння.

Взірцем громадянських і моральних чеснот для багатьох був і Б.Х.мельницький. Гнат Бузановський у вірші називає його “славним героєм і відомим захисником Русі – батьківщини”. Він – “непереможний вождь і істинний Марса нащадок”, “добрий, розсудливий вождь, герой”, “славетний козак, до Ахілла схожий” [14, с. 50]. Вірші й інших авторів на честь Б.Хмельницького мають виразний бароково-пуританський характер. Цьому характеру притаманно обмеження природного прагнення людини до достатку, розкоші, насолод, привілеїв, різноманітних життєвих благ і відданість громадським справам та суспільним інтересам. Такий характер був втіленням певної програми людського життя. Найпрекраснішим у людині вважалося розуміння нею свого духовного призначення, свідоме заперечення егоїзму, тваринної пожадливості, “боротьба з собою”, тобто зі своїми стихійними пристрастями. У сприйнятті ідеалу життя в свідомості другої половини XVII ст. спостерігався перехід від ідеалу земних насолод своїх попередників доби Ренесансу до самообмеження, одухотвореного християнського аскетизму. В цьому проявлялися двозначність барокового епікуреїзму – любов до насолоди та багатства і водночас щире прагнення до покірності. Справжній герой бароко – це не гордий переможець, не щасливий приборкувач примхливої долі, не улюбленець слави і не володар казкових скарбів. Це людина, яка спроможна подолати в собі, як писав К.Сакович, “тваринну пожадливість”, збагнути облудливість ренесансного міфу, в центрі якого стояла сильна людина, вольовий діяч, гордий шукач слави, почестей і багатств [15, с. 222]. Загалом доба козацького бароко була позначена духом своєрідного світського чернецтва і двозначного епікуреїзму.

Кардинальні зміни у добу бароко відбувалися у поглядах на моральні цінності, на їх ієрархію. Вони не зводилися лише до християнської покірності. Зразком для багатьох людей цього часу був Олександр Македонський, що підкоряв світ. Крім того, не відкидалася, а навпаки, стверджувалася цінність діяльного життя. Наприклад, відомого українського гуманіста Хому Євлевича обурювало те, що нащадки славних колись русичів, зневажили освіту й покірно схиляються перед викликами долі, втративши свою великокнязівську спадщину. Х.Євлевич вважає, що нові школи мають виховати тисячі Македонських – добре освічених і войовничо настроєних юнаків, готових стати до залізних лав борців за національне відродження [15].

Слід зазначити, що уже в XVII ст. традиційна християнська мораль багатьох не задовольняла. Дух часу вимагав оцінки політичної активності й реальності дій. Внаслідок цього з'являється новий тип культурного діяча. Це людина, здатна ігнорувати благородні концепції християнських моралістів заради конкретних життєвих інтересів народу. Тому патріотизм ставився незрівнянно вище за віру.

Про зміни у поглядах на моральні цінності свідчить і той факт, що героями літератури XVII ст. ставали вже не лише ченці та святі, а й усі діяльні й помітні у суспільному житті особи – князі, гетьмани, козацькі вожді, меценати, братчики, герої козацьких походів, помітні люди з міщан і селян. Інтерес до людини вимірювався вже не її “тихістю”, покірністю, а її “діяннями”, її славою, розумом, освіченістю, талантом і навіть багатством. У багатьох панегіриках, епітафіях досить відверто пропагувався культ сили, влади, слави, знань і “земних втіх”. Більше того, в Україні з'явилася ціла плеяда блискучих діячів-авантюристів, які претендували на роль героя. Це люди залізної волі, великої мужності і наділені хистом державного діяча. Найпомітнішою серед них постаттю є Байда-Вишневецький. А на східноукраїнському прикордонні таким неспокойним, войовничим народом виступали козаки, які шукали витоку своєї енергії й джерел існування у війнах.

Найвище в козацькому середовищі підносились цінності, що свідчили про вагу і значущість військової справи. Чесноти військової людини – військова

майстерність, відвага, вірність, взаємодопомога на полі бою важили в буремне XVII ст. дуже багато. Ратна служба проти ворогів і невірних вважалась найбільшою заслугою перед протектором – польським королем чи московським царем. Військове протистояння з “ворогами Святого Хреста” козаки вважали своїм обов’язком чи покликанням. При цьому у свідомості козацтва міцно закріпилась ціннісна установка на захист православної віри.

Життя і діяльність українського козацтва пронизувала рицарська ідея, а козаки були втіленням рицарського ідеалу краси й сили. Глибоке вкорінення у свідомості козаків уявлення про “власне” рицарське призначення й військовий обов’язок захищати руський народ і віру репрезентували козаків як спільноту, місією якої було служіння спільному благу, під якою розуміли “службу польському королю”, Речі Посполитій і всьому християнському світу [5, с. 146].

Від початку виникнення козацтво було невід’ємним елементом лицарської культури, що сформувалася в Європі, і носієм її на етнічно українських землях. Як пише відомий дослідник середньовічної культури Й. Хейзінга, рицарство не було б життєвим ідеалом упродовж століть, якби воно не володіло необхідними для суспільного розвитку високими цінностями, якби в ньому не було потреби в соціальному, етичному і естетичному змісті [17, с. 116].

За своїм статусом, місцем у суспільстві українське козацтво було близьке до рицарського прошарку тогочасного європейського суспільства. В свідомості української спільноти козацтво постало захисником слов’янського населення і носієм лицарських якостей. Як писав Д. Яворницький, козаків називали “січовим рицарством”, “товариством” [18, с. 146, 148–149]. Козаки й самі усвідомлювали себе чимось на зразок рицарської спільноти, тобто об’єднанням військових людей з притаманними лише їм моральними і військовими чеснотами. Причому рицарями називали не лише озброєний люд в XVI–XVII ст., а й конкретних особистостей – Петра Конашевича-Сагайдачного, Богдана Хмельницького та ін.

Про те, що поняття “рицарство” було досить поширеним серед козаків та їх ватажків, свідчать деякі показові факти. Наприклад, у листах до польських королів, які завірялись військовою печаткою, саме військо зазвичай називалося “Військом Запорозьким”, а козаки – часто “рицарством запорозьким”, “рицарством Війська Запорозького”. Зокрема, у 1660 році Самійло Кішка у листі до польського короля підписувався “Самійло Кішка гетьман, полковники, сотники, все рицарство вашої королівської милості Війська Запорозького” [4, с. 234–235]. Як лицарські сприймалися і заняття, дії та вчинки козаків. Служіння козаків своєму народові та Вітчизні характеризувалося як “вірна рицарська служба” як “послуги рицарські”. Як справжніх рицарів сприймали козаків й іноземні володарі, що свідчило про високий рівень їх оцінки не лише в українській, але і в європейській свідомості й визнання їхнього окремого статусу в суспільстві. Так, свого часу король Ян II Казимир видав універсал до Війська Запорозького про збереження його давніх рицарських прав [5, с. 144].

Про рицарство запорозьців свідчить також поєднання в їх поглядах воїнських і чернечих рис. Вони цінували досконале володіння зброєю і зневагу до розкоші й комфорту, творили культ дружби й побратимства, поєднували християнську ідею самопожертви заради ближнього, особливо того, кого переслідували і ув’язнювали.

Українське козацтво, як і європейське рицарство – це, передусім, братство, військове товариство. Ознаками його є побратимство, рівність, демократизм, дотримання морально-етичного кодексу поведінки (високий соціальний статус свободи, мужності, війни, відданості товариству і навпаки, низький соціальний статус мирної праці, спокійного життя). Ототожнення себе з європейським лицарством не лише відбивалося на суспільній поведінці українського козацтва, а й культивувало в його середовищі цінності, що були елементами лицарської

культури. Йдеться про такі цінності, як козацькі вольності, відвага, побратимство, демократизм, аскетизм у житті, релігійність, високий статус свободи, мужності, війни, відданості військовому товариству і навпаки, низький соціальний статус мирної праці, спокійного життя, як і життя взагалі, специфічне відношення до жінки, культ Покрови.

Отже, в XVI–XVIII ст. українське козацтво виступало важливим структурним елементом суспільно-політичного життя, а його організації помітно впливали на процеси українського державотворення й формування української політичної нації.

Національно зорієнтованою силою, діяльність якої спрямовувалась на об'єднання і згуртування українського суспільства, козацтво постає в час великих духовних і політичних потрясінь, які переживала Україна під час національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.

Виникнення козацьких спільнот, організаційне оформлення козацтва було спричинене загальною логікою розвитку українського соціуму. Появі військових козацьких структур сприяли процеси економічного, політичного, військово-стратегічного характеру. Діяльність козацьких організацій – від окремих ватаг на кордоні зі Сходом до чітких, структурованих військових організацій (полків, сотень, куренів) є одним із найяскравіших прикладів функціонування соціальної організації в українській історії.

Список використаних джерел

1. *Акты*, относящиеся к истории Западной России. Т. 4. – СПб: Тип. Э. Праца, 1851. – 529 с. 2. *Архив Юго-Западной России*. – Т. 1. – Ч. 1. – К.: Университетская типография, 1859. – С. 640. 3. *Барг М. А.* Эпохи и идеи. Становление историзма / М. А. Барг. – М.: Мысль, 1987. – 348 с. 4. *Грушевський М.* Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Київ-Львів, 1913. – 524 с. 5. *Історія українського козацтва: нариси у 2-х т.* / відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Вид. дім “КМ академія”, 2006. – Т. 1. – 2006. – 799 с. – Бібліогр.: С. 690–781. 6. *Історія української культури: у 5 т.* / НАН України; гол. ред. Б. С. Патон; відп. ред. В. А. Смолій. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 3: Українська культура другої половини XVII–XVIII ст. – 2003. – 1246 с. 7. *Крип'якевич І.* Богдан Хмельницький: вид. друге, випр. і доповн. / І. Крип'якевич. – Львів: Світ, 1990. – 408 с. 8. *Литвинов В. Д.* Ренесансний гуманізм в Україні. Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XVI – початку XVII ст. / В. Д. Литвинов. – К.: Вид. С. Павличко “Основи”, 2000. – 472 с. 9. *Мицик Ю.* Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. / НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства / Ю. Мицик. – Дніпропетровськ: Дніпро, 1996. – 262 с. 10. *Переяславська угода 1654 року: історичні уроки для українського народу.* Аналітичні оцінки Національного інституту стратегічних досліджень. – К., НІСД, 2004. – 13 с. 11. *Плохий С.* Божественне право гетьманів: Богдан Хмельницький і проблема легітимності гетьманської влади в Україні / С. Плохий // *Medievalia ucrainica: ментальність та історія ідей.* Т. 3. – К., 1994. – С. 92–97. 12. *Сисин Ф.* Хмельниччина та її роль в утворенні української модерної нації / Ф. Сисин // *УІЖ.* – 1995. – № 4. – С. 67–76. 13. *Смолій В. А., Степанков В. С.* Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Альтернативи, 1997. – 367 с. 14. *Українська поезія: Середина XVII ст.* / упоряд. В. І. Кречотень, М. М. Суліма. – К.: Наукова думка, 1992. – 679 с. 15. *Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія: в 2-х ч.* / відп. ред. В. М. Нічик. – К.: Наукова думка; вид. С. Павличко “Основи”, 1995. – Ч. 1. – 1995. – 431 с. 16. *Фігурний Ю.* Історичні витоки українського лицарства: нариси про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національного військового мистецтва в українознавчому вимірі / Ю. Фігурний. – К.: Стило, 2004. – 308 с. 17. *Хейзинга Й.* Осень середньовіччя / Й. Хейзинга. – М.: Наука, 1988. – 540 с. 18. *Яворницький Д. І.* Історія запорізьких козаків: у 3 т. / Д. І. Яворницький. – К.: Наук. думка, 1990. – Т. 1. – 1990. – 581 с.

Андрей Левченко

**КАЗАЦКИЙ ФАКТОР В РАЗВИТИИ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ОСНОВ
УКРАИНСКОГО БЫТИЯ XVI–XVIII ВВ.**

Обосновано, что организационная эволюция украинского казачества не в последнюю очередь была детерминирована культурно-историческими факторами, которые свидетельствуют о принадлежности казаков к украинскому сообществу. Это – состояние общественного сознания, распространенная в обществе система ценностей, духовные и религиозные приоритеты, психологические стереотипы. Отмечается, что в свою очередь как социальная и организованная сила украинское казачество накладывало существенный отпечаток на содержание и направленность национальной жизни Украины. Наивысший всплеск развития всех проявлений украинской жизни пришелся на середину XVII в., когда казачество перебрало на себя функцию создания государства. Консолидирующей в среде казачества была христианская идея и защита православия. На середину XVII в. система выработанных Войском Запорожским ценностей начала определять национальные ориентиры украинцев, что можно расценивать как шаг в формировании политической нации в Украине.

Ключевые слова: казачество, национальная идентичность, государственность, Войско Запорожское.

Andriy Levchenko

**COSSACK FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE ETHNOCULTURAL BASIS
OF UKRAINIAN EXISTENCE IN THE 16TH–18TH CENTURIES**

In the article author stated that Ukrainian cossacks organizational evolution was not in the last turn determined by cultural and historical factors which testify to belonging of cossacks to the Ukrainian association. It is the state of public consciousness, widespread in society system of values, spiritual and religious priorities, and psychological stereotypes. It is marked, that the Ukrainian cossacks as social and organized force laid substantial imprint on maintenance and orientation of Ukrainian national life. The greatest splash of all Ukrainian life display development was in the middle of XVII of century, when the cossacks took on the function of state forming. The main idea in the cossacks environment was a Christian idea and defense of orthodoxy. In the middle of XVII of century system of values developed by cossacks began to determine the national reference-points of Ukrainian life that it is possible to consider as a step in Ukrainian political nation forming.

Key words: the cossacks, national identity, state system, Cossacks Army.